

ON ISSUES OF PARENT AND CHILDREN INTERACTION

Grigoryan Vahagn

PhD of pedagogy

Yerevan State University, Armenia

v.grigoryan@ysu.am

Abstract

Modern life is characterized by deep changes taking place in society, where many processes are born. These processes are characterized by negative phenomena that harm the normal development of the child in the family, the parent-child relationship is broken. This, in turn, changes the moral values, worldviews of different social groups of the society, the way of life of people is expressed in new ways. In this context, the role of school in the establishment and development of families, especially in the relationship between parents and children, has increased in recent decades.

History has shown that it is not always the family that takes over the upbringing of children. This is due to the low socio-cultural level of the family. The inferiority of the psychological and pedagogical potential is equivalent to this. As a result, it is documented that we are dealing with unsuccessful interaction between family and school, parents and children.

A considerable number of pedagogues-scientists dealt with the issues of family and children's interaction in pedagogy. In the article, we often referred to the ideas they tested. Attention was paid to the separated components in the structure of parent-child interaction. The main features of parenting were interpreted. Special attention was paid to the standards of interaction between parents and children: personal, clinical-psychological, contact characteristics of parents and children, adult family members, family traditions and socio-cultural.

Ways and opportunities to optimize the interaction between parents and children with the help of the school were identified and identified. The article describes six criteria of the effectiveness of the interaction between parents and children.

The work also includes parenting styles, which are considered an important component in the system of interaction between parents and children. As a result, an opportunity was created to separate the modern problems of interaction between parents and children in the family.

Keywords: *interaction, parenting style, interpersonal relationship, interaction component, interaction criterion, interactional role, moral principle, hereditary feature.*

ПО ВОПРОСАМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ

Григорян Ваагн

Кандидат педагогических наук, доцент,

Ереванский государственный университет, Армения

v.grigoryan@ysu.am

Аннотация

Современная жизнь характеризуется глубокими изменениями, происходящими в обществе, где зарождаются многие процессы. В свою очередь, эти процессы характеризуются негативными явлениями, которые вредят нормальному развитию ребенка в семье, нарушаются детско-родительские отношения. Это меняет моральные ценности, мировоззрение разных социальных групп общества, образ жизни людей выражается по-новому. В этом контексте в последние десятилетия возросла роль школы в создании и развитии семьи, особенно во взаимоотношениях родителей и детей.

История показала, что не всегда семья берет на себя воспитание детей. Это связано с низким социокультурным уровнем семьи. К этому добавляется неполноценность психолого-педагогического потенциала. В результате, документально подтверждено, что мы имеем дело с неудачным взаимодействием семьи и школы, родителей и детей.

Вопросами взаимодействия семьи и детей в педагогике занимались многие педагоги-ученые. В данной статье мы часто ссылаемся на проверенные ими идеи. Внимание акцентируется на выделенных компонентах в структуре детско-родительского взаимодействия. Раскрыты основные особенности воспитания детей. Особое внимание было уделено стандартам взаимодействия родителей и детей: личностным, клинико-психологическим, контактными особенностям родителей и детей, взрослым членам семьи, семейным и социокультурным традициям.

Были выявлены и определены пути и возможности оптимизации взаимодействия родителей и детей при помощи школы. В статье описаны шесть критериев эффективности взаимодействия родителей и детей.

В данной статье также рассматриваются стили воспитания, которые считаются важной составляющей в системе взаимодействия родителей и детей. В результате появилась возможность выделить современные проблемы взаимодействия родителей и детей в семье.

Ключевые слова: взаимодействие, стиль воспитания, межличностные отношения, компонент взаимодействия, критерий взаимодействия, интеракционная роль, моральный принцип, наследственный признак.

ՕՆՈՂՆԵՐԻ ԵՎ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՉ

Գրիգորյան Վահագն

մանկ.գիտ.թեկնածու, դոցենտ,

Երևանի պետական համալսարան, Հայաստան,

v.grigoryan@ysu.am

Ամփոփում

Համառոտ ներածական: Ժամանակակից կյանքը բնորոշվում է հասարակության մեջ տեղի ունեցող խորը փոփոխություններով, որտեղ ծնունդ են առնում բազմաթիվ գործընթացներ: Այդ գործընթացներն աչքի են ընկնում բացասական երևույթներով, որոնք վնասում են ընտանիքում երեխայի բնականոն զարգացմանը, խախտվում է ծնող-երեխա փոխհարաբերությունը: Սա էլ իր հերթին փոխում է հասարակության տարբեր սոցիալական խմբերի բարոյական արժեքները, աշխարհայացքները, նոր ձևերով է արտահայտվում մարդկանց կենսակերպը: Այս համատեքստում վերջին տասնամյակներում մեծացել է դպրոցի դերն ընտանիքների կայացման ու զարգացման գործում, հատկապես ծնողների և երեխաների փոխհարաբերություններում:

Պատմությունը ցույց է տվել, որ միշտ չէ, որ ընտանիքն իր վրա է վերցնում երեխաների համակողմանի և ներդաշնակ դաստիարակությունը: Դա պայմանավորված է ընտանիքի սոցիալ-մշակութային ոչ բարձր մակարդակով: Սրան համագոր է նաև հոգեբանական, մանկավարժական ներուժի թերաբժեքությունը: Արդյունքում փաստվում է, որ գործ ունենք ընտանիքի ու դպրոցի, ծնողների ու երեխաների չհաջողված փոխգործակցության հետ:

Մանկավարժության մեջ ընտանիքի և երեխաների փոխգործակցության հարցերով զբաղվել են զգալի թվով մանկավարժ-գիտնականներ: Հոդվածում հաճախ դիմել ենք նրանց փորձարկած գաղափարներին: Ուշադրություն է դարձվել ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության կառուցվածքում առանձնացված բաղադրիչների վրա: Մեկնաբանվել են ծնողների դրսևորման հիմնական գծերը: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել ծնողների և երեխաների փոխգործակցության չափանիշներին՝ ծնողների ու երեխաների անձնային, կլինիկա-հոգեբանական, ընտանիքի չափահաս անդամների շփման առանձնահատկություններ:

Առանձնացվել ու բացահայտվել են դպրոցի օժանդակությամբ ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության օպտիմալացման ուղիներն ու հնարավորությունները: Հոդվածում բնութագրվել է ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության արդյունավետության վեց չափանիշներ:

Աշխատանքում տեղ են գտել նաև դաստիարակության ոճերը, որոնք կարևոր բաղադրիչ են ծնողների և երեխաների փոխգործակցության համակարգում: Արդյունքում հնարավորություն է ստեղծվել ընտանիքում առանձնացնելու ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության ժամանակակից խնդիրները:

Ուսումնասիրության մեթոդաբանական հիմքերն են կազմում.

- գիտամանկավարժական հետազոտությունների կազմակերպման և իրականացման տեսությունները (Վ. Վ. Կրասնիկ, Գ. Խ. Վալին, Ա. Մ. Նովիկով),
- ընտանիքի գործառույթների վերաբերյալ սոցիալ-հոգեբանական տեսությունները,
- դպրոցի կառավարման տեսությունը (Վ. Ս. Լազարև, Տ. Պ. Աֆանասև, Տ. Բ. Շամովա),
- սոցիալական դաստիարակության տեսությունը (Ա. Վ. Մուրդիկ, Վ. Գ. Բոչարովա),
- համակարգային մոտեցման տեսությունը (Ա. Վ. Ավերյանով, Յու. Կ. Բաբանսկի, Վ. Ա. Կարակոպկի):

Հիմնախնդրի շրջանակում իրականացվող հետազոտության նպատակ – Տվյալ հետազոտության նպատակն է վեր հանել մեր հասարակության մեջ ծնողների և երեխաների փոխգործակցության խնդիրները:

Գիտական նորույթը: Տեսական նյութի վերլուծության և ընդհանրացման արդյունքում բացահայտվել են ծնողների և երեխաների փոխգործակցության արդյունավետության չափանիշները, ընտանեկան դաստիարակության ոճերը, փոխգործակցության ժամանակակից խնդիրները:

Հիմնախնդիրներին առնչվող արդիական հետազոտությունների և հրատարակությունների վերլուծություն: Մեր կողմից տեսական արդիական նյութի ուսումնասիրությամբ և կրթիաստատություններում իրականացված հետազոտությունների վերլուծությամբ բացվահայտվել են ընտանիքում ծնողների և երեխաների փոխգործակցության բազմաթիվ արդիական խնդիրներ: Հրատարակվել են գիտական հոդվածներ:

Հետազոտության տեսական նշանակությունը: Բացահայտվել և վերլուծվել են ընտանիքում ծնող-երեխա փոխհարաբերությունները, փոխգործակցության ժամանակակից հիմնահարցերը:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը – Աշխատանքը օգտակար կարող է լինել մանկավարժության բնագավառի աշխատողների համար, հատկապես հանրակրթության համակարգում ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների գծով փոխտնօրենների, դասղեկ-դասվարների համար:

***Բանալի բառեր՝** փոխգործակցություն, դաստիարակության ոճ, միջանձնային հարաբերություն, փոխգործակցության բաղադրիչ, փոխգործակցության չափանիշ, փոխգործակցային դեր, բարոյական սկզբունք, ժառանգական առանձնահատկություններ:*

Հիմնական նյութի շարադրանքը: Մեր օրերում հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներն աչքի են ընկնում գլոբալ փոփոխություններով, որոնցում ձևավորվում են բացասական միտումներով գործընթացներ: Դրանք արտացոլվում են հասարակության սոցիալական խմբերում, մարդկանց կենսակերպում, փոխվում են աշխարհայացքները, բարոյական արժեքները: Վերջին տասնամյակներին, պայմանավորված վերը նշվածով, մեծացել է դպրոցի դերը ծնողների և երեխաների փոխազդեցություններում: Զգալիորեն նվազել են ընտանեկան մանկավարժության արժեքները:

Անձի ձևավորման գործում կարևոր գործառույթ է իրականացնում ընտանիքը:

Մեր ուսումնասիրությունում հաշվի են առնվել այն գաղափարները, որոնք բովանդակվում են Ս. Ի. Գոլոդի, Վ. Յա. Տիտարենկոյի, Լ. Ա. Գորդոնի, Ե. Բ. Գրուզնայի, Է. Վ. Կլոպովի, Ռ. Ս. Մախովի և ուրիշների աշխատանքներում:

Ընտանիքը միշտ չէ, որ իր վրա է վերցնում երեխաների լիարժեք դաստիարակությունը, որը պայմանավորված է հոգեբանական, մանկավարժական ներուժի ցածր մակարդակով, ինչպես նաև ընտանիքի սոցիալ-մշակութային թերարժեքով: Արդյունքում ծնողների ու երեխաների, ընտանիքի ու դպրոցի չհաջողված փոխգործակցություն է ձևավորվում:

Տեսական նյութի վերլուծությունն ու ընդհանրացումը հնարավորություն են տալիս ձևակերպելու աշխատանքային սահմանումը: Երեխաների և ծնողների փոխգործակցությունն ընտանիքի ապրելակերպի, ընտանիքի անդամների միջանձնային հարաբերությունների, համատեղելիության մանկավարժական բնութագիրն է, որը պատճառական կախվածությամբ փոխադարձ պայմանավորված անհատական գործողությունների համակարգ է, որում փոխգործակցության յուրաքանչյուր սուբյեկտի վարքը հանդես է գալիս մնացածների վարքի նկատմամբ միաժամանակ խթան և արձագանք:

Ծնողների և երեխաների փոխգործակցության կառուցվածքում առանձնացվում են մի շարք բաղադրիչներ, հատկապես կարևորվում են հուզականը, իմացականը, արյունակցականը ու վարքագծայինը: Ներընտանեկան փոխգործակցության հուզական բաղադրիչը ներկայացնում է երեխայի հետ կապված ծնողների (գերազանցապես՝ մոր) ապրումների ամբողջությունը, ինչպես նաև ծնողների հանդեպ երեխաների ապրումները: Փոխգործակցության այդ բաղադրիչը միաչափ չէ: Ըստ Ս. Ջ. Արգունյանի ուսումնասիրության՝ պարզվել է, որ ծնողների և երեխաների փոխգործակցության հուզական

բաղադրիչի վիճակը դրսևորվում է համակրանք-հակակրանք, հարգանք-արհամար-
հանք, մոտիկություն-հեռավորություն իրավիճակներով [1, էջ 16]: Հոգեվերլուծաբան-
ներ Ա. Ռոսի և Ե. Շիֆերի մշակած հարցարանում ներընտանեկան փոխգործակցու-
թյունների հուզական բաղադրիչը ներկայացված է երկու հակադիր՝ սիրո և ատելու-
թյան միջև բազում վիճակներով:

Ծնողների և երեխաների փոխգործակցության իմացական բաղադրիչը ներառում է
փոխգործակցության սուբյեկտների պատկերացումներն ու գիտելիքները միմյանց բնա-
վորության, պահանջմունքների, հետաքրքրությունների, արժեքների, իրավիճակային
դժվարությունների մասին, ինչի հիման վրա հնարավոր են փոխըմբռնումն ու ներըն-
տանեկան փոխգործակցության գիտակցական կարգավորումը: Միմյանց մասին այդ
պատկերացումները կարող են լինել համարժեք՝ հիմնված երեխայի (ծնողի) առանձնա-
հատկությունների, նրա հետաքրքրությունների, հակումների, անհատական-տիպաբա-
նական բնութագրերի լիակատար և օբյեկտիվ իմացության վրա, ինչպես նաև անհա-
մարժեք, աղավաղված, այսինքն՝ գերազանցապես խարսխված երեխայի (ծնողի) մասին
սուբյեկտիվ կարծիքների վրա [6, էջ 46]:

Վերջին դեպքում ներընտանեկան փոխգործակցության իմացական բաղադրիչը
կապվում է երեք տեսակի իրավիճակների հետ՝

ա. երեխայի (ծնողի) հիվանդության, հաշմանդամության, թերգարգացածության,

բ. մանկամտության, անհարմարվողականության, թերհասունության, անփորձու-
թյան,

գ. հասանելիության ցածր մակարդակով, սոցիալական անբարենպաստ պայման-
ներով:

Ներընտանեկան փոխգործակցության վարքագծային բաղադրիչը ցույց է տալիս
երեխայի հետ ծնողի և հակառակ վարվելակերպը: Որպես այդ բաղադրիչի չափիչներ
հանդես են գալիս ենթարկումը, իշխումը, ինքնավարությունն ու վերահսկողությունը:
Երեխաների հետ ծնողների փոխգործակցության վարքագծային բաղադրիչի իրակա-
նացման առավել հաճախ հանդիպող տարբերակները, ըստ Վ. Ի. Գարբուզովի, Ա. Ռո-
սի, Է. Գ. Էյդեմիլլերի, ծնողների իշխումը, երեխայի հետ ծնողների գործընկերությունը,
երեխային հրահրելը, փոխգործակցության ինքնատիպությունն ու բացակայությունն են:

Կան մի քանի մոտեցումներ, որոնք ընտանիքը ուսումնասիրում են որպես սոցիալ-
մանկավարժական երևույթ՝ համակարգակառուցվածքային, սոցիոլոգիական, տարբե-
րակված, արժեքային, գործառութային:

Համակարգակառուցվածքային մոտեցումը մշակվել է Ի. Վ. Բեստուժևա-Լադայի,
Կ. Վիտեկի, Ս. Ի. Գուլոդի, Ա. Բ. Օռլովի կողմից:

Տվյալ մոտեցման ենթատեքստով մանրամասն վերլուծության են ենթարկվում այն-
պիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են ընտանեկան կառուցվածքը, ամուսնության
որակը, երեխա ունենալու պահանջմունքը, դեռահասների դաստիարակության ձեռք-
բերումները, ընտանիքի դերը, ընտանիքի պատմական տիպը:

Առավել ուսումնասիրված հիմնախնդիրներից են ամուսնության արժեքների դա-
սակարգումը, ամուսնալուծություն առաջացնող ռիսկերը, ամուսնական հակասու-
թյունները, ընտանիքի արժեքները:

Առավել հետաքրքիր հայեցակարգային մոտեցումների մեջ ուշագրավ են վերար-
տադրական վարքագծի, ծնելիության կենսապայմանների ներգործության հայեցակար-
գերը [4, էջ 239]:

Հետազոտողները տարբեր հասարակությունների ընտանիքի կառուցվածքը համե-
մատում են վեց չափանիշներով՝ ընտանիքի ձևով, ամուսնության ձևով, իշխանության

բաշխման օրինակով, բնակության վայրի ընտրությամբ, ինչպես նաև ծագման և գույքի ժառանգման եղանակով:

Համակարգակառուցվածքային մոտեցման տեսանկյունից որպես ընտանիքի անխզելի բնութագրեր դիտվում են նրա կառուցվածքը, գործառույթները և զարգացման դինամիկան: Ելնելով դրանից՝ առանձնացվում է ընտանիքի մասին գիտելիքների երեք խումբ:

Խմբերից մեկը ներառում է գիտելիքներ «ուսուցիչ-ծնող-երեխա» համակարգում հարաբերությունների բնույթի ու դժվարությունների մասին: Դրանք գիտելիքներ են այն մասին, թե ինչպես են հարաբերություններում իրականացվում համաձայնարկումը, համագործակցությունը, ինչպես նաև մանկավարժական գործընթացի սուբյեկտների հարաբերություններում տիպական դժվարությունները:

Ներընտանեկան մթնոլորտի ուսումնասիրմամբ մանկավարժական գիտության մեջ նշանավոր են Ն. Սմելգերը, Մ. Ն. Բույանովը: Նրանք բացահայտել են ընտանիքում հակամարտության խափանիչ և արարիչ կողմերը, ընտանեկան զանազան հակամարտությունների դրական հանգուցալուծման հնարավորություններն ու պայմանները: Սոցիոլոգիական մոտեցումը քննության է առնում ընտանիքի սոցիալական էությունը և դրա փոխգործակցությունը ինչպես ընտանիքի անդամների, այնպես էլ հասարակության այլ հաստատությունների հետ: Այդ ուղղությունը ներկայացրել են այնպիսի գիտնականներ, ինչպիսիք են Ա. Գ. Խարչևը, Օ. Կ. Վասիլևան, Ռ. Բեիլը:

Տարբերակված մոտեցումը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու ծնողների հետ երեխաների և ուսուցչի տարբերակված աշխատանքի խնդիրներն ու միջոցները՝ հաշվի առնելով ընտանիքի ժամանակակից տիպերը: Այն ներկայացված է Գ. Ի. Կուցեբոյի, Ե. Ի. Նասեդկինայի աշխատանքներում:

Մեր հետազոտության հիմնախնդրի առումով նշված մոտեցումների մեջ զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում արժեքային մոտեցումը, որը մշակվել է ռուս գիտնականներ Լ. Մ. Արխանգելսկու, Ի. Վ. Բեստուժևա-Լադայի, Ս. Ի. Գոլոդի, Վ. Ա. Կարակովսկու, Ա. Վ. Կիրյանովայի և այլոց կողմից:

Ընտանիքի հաստատության ուսումնասիրմանը արժեքային մոտեցումը ձևավորվում է փիլիսոփայության, սոցիալական հոգեբանության, իրավունքի, ժողովրդագրության, ազգագրության, բարոյագիտության, մանկավարժության, տնտեսագիտության ու սոցիոլոգիայի համատեքստում: Արժեքային քննարկումը ենթադրում է ընտանիքի մասին բոլոր գիտելիքների ինտեգրացում: Այն հնարավորություն է տալիս քննության առնելու ընտանիքը որպես սոցիալական առումով կարևոր արժեք, որը մշակել է մարդկությունը, գիտակցել այդ իրողությունը զարգացող սոցիումի մեջ ու միաժամանակ ուսումնասիրել ընտանիքը որպես անձնային (սուբյեկտիվ) արժեք [4, էջ 240]:

Առավել մշակվածը (այդ թվում՝ սոցիալ-հոգեբանական առումով) ընտանիքի ուսումնասիրման նկատմամբ գործառույթային մոտեցումն է, որը դիտարկված է Մ. Ս. Մացկովսկու, Ա. Պ. Զառստրովցնի, Ա. Գ. Խրիպկովայի և այլոց աշխատանքներում: Հատկապես Ա. Գ. Խրիպկովայի աշխատանքներում կարևորվում են ընտանիքում երեխայի դաստիարակության նորմերն ու չափանիշները տարիքային տարբեր խմբերի համար: Առանձնահատուկ են դեռահասության տարիքին բնորոշ մանկավարժական աշխատանքները, որոնք արդիական են նաև մեր օրերի ընտանիքների և հասարակության համար:

Կիրառական (գործառնական) տեսանկյունից ընտանիքը քննության է առնում այն գործունեության ձևերը, որոնց միջոցով բավարարվում են ինչպես հասարակության, այնպես էլ ընտանիքի անդամների պահանջմունքները:

Գործում են ընտանիքի հիմնական գործառույթների տարբեր ձևակերպումներ ու դասակարգումներ: Այսպես, Գ. Մ. Սվերդլովն ու Վ. Ա. Ռյասենցը որպես կարևորագույններ նշում են տոհմի շարունակման դաստիարակչական, տնտեսական ու փոխօգնության գործառույթները:

Մ. Դ. Լապտենկոյի կարծիքով ընտանիքի հիմնարար գործառույթները պետք է համարել սոցիալ-կենցաղային, վերարտադրության, իր անդամների դաստիարակչական և ժամանցի կազմակերպման գործառույթները:

Ն. Գ. Յոբկևիչն ընդգծում է հոգևոր հաղորդակցման, միջսեռային, մանկածնության, դաստիարակության գործընթացում համագործակցության, տնային տնտեսության վարման և անհրաժեշտ միջոցների հայթայթման, ընտանիքում երեխայի դաստիարակման, ժամանցի կազմակերպման, բարոյական ու նյութական փոխադարձ աջակցության գործառույթների կարևորագույն նշանակությունը:

Ա. Գ. Խարչևը նշում է ընտանիքի այնպիսի գործառույթներ, ինչպիսիք են վերարտադրությունը, երեխաների դաստիարակչական գործառույթները, սպառման ու ժամանցի կազմակերպումը:

Այսպիսով՝ հետազոտողների մեծամասնության հայացքները համընկնում են այն հարցում, որ ընտանիքի կարևորագույն գործառույթներից են վերարտադրության, դաստիարակչական, տնտեսակենցաղային, տնտեսական, սկզբնական սոցիալականացման և սոցիալական վերահսկողության, հոգևոր հաղորդակցման, ժամանցի, հուզական գործառույթները:

Ծնողներին դիտելով որպես փոխգործակցության սուբյեկտներից մեկը՝ նշենք, որ նրա հիմնական գծերն են հարուստ կենսափորձը, բազմակողմ անձնային ապրումները, կանխակալ վերաբերմունքը երեխաների հանդեպ: Որպես գործընկերներ կարևորվում են անձի անհատական վարքագիծը, դրդապատճառները, իդեալները, հայացքները, արժեքները և այլն, ինչպես նաև մտածողության և վարքի յուրատեսակ հայեցակարգերը: Այստեղ երեխաների համապատասխան բնութագրերը գտնվում են կայացման փուլում, որոշակի և կայուն չեն ներընտանեկան փոխգործակցության ընթացքում: Փոխգործակցությունը տեղի է ունենում ծնողների և երեխաների գործունեության ու շփման ընթացքում՝ անձնային կառուցվածքի բոլոր կողմերում, մասնավորապես՝ արյունակցական, որտեղ ծնողները հանդես են գալիս որպես տեղեկատվության, գաղափարների, կարծիքների, հայացքների աղբյուր: Երեխաներն ընկալում, վերամշակում են դրանք՝ ստացածը փոխակերպելով սեփական հայացքների, գաղափարների, արժեքների: Փոխգործակցության ընթացքում երեխաների դիրքորոշումները, արժեքներն ու գաղափարները դառնում են բաց և հասկանալի, մասշտաբային ծնողների համար: Անձի այդ բաղադրիչներն արտացոլվում են ինչպես ծնողների, այնպես էլ երեխաների հուզական ոլորտում՝ ազդելով միմյանց վրա փոխգործակցության ընթացքում: Դա դրսևորվում է փոխգործակցողների հուզական, հոգեբանական իրավիճակում [9, էջ 95], [3, էջ 105]:

Ներընտանեկան փոխգործակցությունների այս կամ այն տիպերը ուսումնասիրողներն առանձնացնում են որոշակի հատկանիշների ընդհանրության հենքի վրա:

Մանկավարժական գրականության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության հինգ չափանիշ՝ ծնողների ու երեխաների անձնային, կլինիկահոգեբանական, ընտանիքի չափահաս անդամների շփման առանձնահատկություններ, սոցիալ-մշակութային և ընտանեկան ավանդույթներ [7, էջ 68]:

Մանկավարժական գիտության մեջ զգալի են նվաճումներն այդ հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ, որոնք բացահայտում են դպրոցի օգնությամբ ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության օպտիմալացման ուղիներն ու հնարավորությունները:

Ըստ ուսումնասիրությունների՝ ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության արդյունավետության չափանիշներ կարելի է համարել.

- երեխաների անկախությունը – մարդկային ուժեղ կապերն են ծնողների և երեխաների միջև,

- դերերի գերակայությունը – ներառում է ընտանիքի մեծահասակ անդամների դերային սպասումները, գերակայությունը,

- արժեքային-կողմնորոշիչ – ծնողների ու երեխաների ընդհանուր հայացքներում արժեքների միասնությունը, մտերմության ձգտումը, գրեթե նույնատիպ համոզմունքներն ու հետաքրքրությունները, միմյանց նկատմամբ հանդուրժողականությունը, կարծիքի ընդունումը, ուժեղ կողմերի կարևորության ճանաչումը, հուզական վիճակները և այլն,

- ժառանգական նույնատիպ առանձնահատկությունների առկայությունը – հասարակության զարգացման բոլոր փուլերում սերնդափոխությունը բնորոշվում է ժառանգական հատկանիշների փոխանցմամբ,

- բովանդակային-գործունային – ենթադրում է ընտանեկան համատեղ ծրագրերի, հոգսերի բովանդակությունը, ծնողների ձևավորված արդյունավետ կարողությունների փոխանցումն ու ընդօրինակումը, ընտանեկան բանավեճերը, հարցադրումներ կատարելը, լսել ու հետևել գործողություններին: Այս ամենը մեր օրերում կարևորվում են արդյունավետ փոխգործակցության համար,

- բարոյական սկզբունքների առաջնայնություն – այստեղ կարևորվում են ընտանիքի անդամների ուշադրությունը, հարգանքը միմյանց նկատմամբ, յուրաքանչյուր անդամի «ես»-ի ընդունումը: Եթե ընտանիքում փոխըմբռնումը բացակայում է կամ գտնվում է ցածր մակարդակի վրա, ապա տեղի են ունենում սթրեսներ, օտարացում միմյանց նկատմամբ, բարոյահոգեբանական ճնշվածություն:

Վերոնշյալ փոխգործակցության արդյունավետության չափանիշներին անդրադարձել են հայրենական և օտարերկրյա մանկավարժները, որոնց հետազոտություններն ու ուսումնասիրությունները ներկայացնում են ընտանեկան համագործակցության մեջ անհատների առանձնահատկությունները:

Ծնողների ու երեխաների ժառանգական առանձնահատկությունների հենքի վրա, որոնք պայմանավորված են նրանց անձնային դրսևորումներով, կարելի է ներկայացնել ընտանեկան համագործակցության տարբեր դրսևորումներ [2, էջ 61]:

Մանկավարժության մեջ Ա. Ս. Մակարենկոն երեխաների և ծնողների փոխգործակցության արդյունավետության վրա ազդող հիմնական գործոնները համարում էր ծնողների անցած կյանքի ուղին, որը հազեցած է ազնիվ, ստեղծարար և բարոյական բազմաբնույթ արժեքներով: Իր բազմաթիվ տարիների ուսումնասիրության արդյունքում հիմնավորեց կեղծ ծնողական հեղինակությունների համակարգը, որը մեծ ազդեցություն ունի ընտանիքում երեխայի արդյունավետ դաստիարակության վրա, որոշում է երեխայի սոցիալական դիմագիծը:

Ըստ Ա. Ս. Մակարենկոյի՝ դրանք տարածության, պեղանտիզմի, բարեկամության, սիրո, բարության, ճնշման, կաշառելու հեղինակություններն են: Վերը նշվածները այսօր էլ մեր հասարակության մեջ առկա են, որոնք էլ խոչընդոտում են ընտանիքում երեխայի դաստիարակությանը [8, էջ 64]:

Հատկանշական է ընտանիքի այն հիմնական գործառնությունների քննումը, որոնք ամենից առաջ կապված են դրանց դաստիարակչական հնարավորությունների հետ:

Ընտանեկան կյանքի նյութական հիմքը ձևավորվում է տնտեսական գործառնությունների իրականացման միջոցով: Որպես կանոն, ընտանիքի անդամները համատեղ ապ-

րում են որոշակի բնակտարածությունում, որը համարվում է նրանց անձնականը, պետականը և այլն: Ընտանիքն ունի որոշակի բյուջե, որն առաջանում է հիմնականում նրա աշխատող անդամների եկամուտներից: Բյուջեն ծախսվում է ընտանեկան անհատական և ընդհանուր պահանջմունքների բավարարման նպատակով:

Ընտանիքում տնտեսական գործառույթի իրականացման առանձնահատկությունները պայմանավորված են փոխհարաբերությունների բնույթով: Այն է՝ տնտեսական-կենցաղային աշխատանքի արդար բաշխումը ծնողների և երեխաների միջև, որը, որպես կանոն, նպաստում է ամուսնական հարաբերությունների ամրապնդմանը և երեխաների աշխատանքային դաստիարակությանը: Ընտանիքի առավել կարևոր և բարդ գործառույթներից կարելի է համարել հուզական-հոգեբանականը՝ բարոյահոգեբանական պայմանների ստեղծումը հանգստի և ժամանցի անցկացման համար, ներընտանեկան վարքի մտերմական բնագավառների կարգավորումը և այլն: Ընտանիքի բազմաթիվ հետազոտությունների տվյալները վկայում են, որ ժամանակակից ընտանիքում նրա անդամների հուզական փոխշփումներն հսկայական, վճռական դեր ունեն:

Ընտանիքի կարևորագույն ժառանգական գործառույթ է երեխաների ծնումն ու դաստիարակումը: Մի շարք հեղինակներ (Ե. Գ. Բալաշկին, Է. Կ. Վասիլևա և ուրիշներ) այդ գործառույթը բաժանում են երկու բաղադրիչի՝ մարդկային տոհմի շարունակման գործառույթ և երեխաների դաստիարակության գործառույթ: Ներկայումս ավելի մեծ նշանակություն է ստանում ընտանիքի կրթական գործառույթը, իր երեխաների մտավոր մակարդակի և նրանց գիտելիքների որակի բարձրացմանը նպատակամղված գործունեությունը: Բարեփոխվող սոցիումի պայմաններում շեշտակի աճել է այդ գործոնի անձնային և հասարակական կարևորությունը:

Ընտանիքի իրականացրած կարևորագույն գործառույթներից է դաստիարակչական գործառույթը: Դրա իրականացմամբ մեծապես պայմանավորված է թե՛ երեխայի ապագան, թե՛ ընտանիքի ճակատագիրը և թե՛ ամուսինների երջանկությունը:

Ընտանիքի դաստիարակչական (ավելի լայն՝ սոցիալ-մանկավարժական) հնարավորություններն անձի ձևավորման գործում իրականացվում են նրա գործունեության բոլոր կողմերի միջոցով: Այդ հիմնախնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է դաստիարակչական ներուժի՝ որպես մանկավարժական երևույթի ուսումնասիրումը: «Ներուժը»՝ որպես հասկացություն, նշանակում է «այս կամ այն երևույթին, գործընթացին, հասարակական կամ բնական-կենսաբանական օրգանիզմին ներքուստ հատուկ հետազա աճի, զարգացման և ինքնազարգացման՝ որպես որոշակի ամբողջականության, համակարգի հնարավորություն»:

Ըստ Ա. Ս. Մակարենկոյի՝ նշանակում է «ներքին, ընտանիքին հատուկ առկա հնարավորություններ՝ անձի ձևավորման գործում, օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հնարավորություններ, որոնք իրականացնում են ինչպես գիտակցաբար, այնպես էլ տարերայնորեն»: Ընտանիքի դաստիարակչական ներուժը, որը ներառում է ընտանիքի բոլոր անդամներին, կարելի է պատկերացնել որպես հասարակական հարաբերություններով ու սոցիալական միջավայրով պայմանավորված նրա հնարավորությունների զարգացման աստիճան, որի շնորհիվ իրականացվում է ընտանիքի դաստիարակչական գործառույթը՝ ուղղված անձի ձևավորմանը:

Մանկավարժության մեջ ծնողների և երեխաների փոխգործակցությունը ընտանեկան դաստիարակության կարևորագույն բաղադրիչ է, որի հիման վրա առանձնացվում են ընտանեկան դաստիարակության ներքոհիշյալ ոճերը:

Առաջին՝ ծնողները չեն ընդունում երեխային որպես որոշակի անձի՝ փաստելով, որ երեխան իրեն չի դրսևորում երեխայի պես: Երեխայի հետ հարաբերությունները

սառն են, արհամարհված, նվաստացնող: Ծնողները հաճախ երեխային մենակ են թողնում, որովհետև խուսափում են նրա հետ շփումից: Արգելումները երեխայի դաստիարակության նպատակով չեն, այլ նրա հետ կապերի սահմանափակման:

Երկրորդ ծնողների իրենց երեխայի հանդեպ սառը, բայց ոչ թշնամական վերաբերմունքն է: Ծնողները քիչ ուշադրություն են դարձնում երեխային, քիչ են հոգում նրա ֆիզիկական և հոգևոր պահանջմունքների մասին: Այս դեպքում առկա են ծնողների մոռացկոտությունը երեխային տրված իրենց խոստումների մասին:

Երրորդ ծնողները երեխային դիտում են որպես ընտանիքի ընդհանուր կենսական անդամ՝ մաս: Նրանք հաճույքով զբաղվում են երեխայով, իսկ երեխան չի խանգարում ընտանեկան գործերին: Ծնողները հատուկ ջանքեր չեն գործադրում երեխային ուշադրություն դարձնելու, դաստիարակելու համար: Երեխայի հանդեպ ընդհանուր հուզական վերաբերմունքը դրական է: Ծնողները երեխային քիչ պահանջներ են ներկայացնում:

Չորրորդ՝ ակտիվորեն սիրող ծնողները ձգտում են երեխայի մեջ զարգացնել անկախություն, խրախուսում են նրա ինքնուրույնությունն ու ձեռներեցությունը: Նրանք ակտիվորեն ներգրավում են երեխային տարբեր աշխատանքներում, ընդունում գործընկերային դիրքորոշում:

Ե. Ա. Շիֆերն այն կարծիքին է, որ ծնողների ու երեխաների համագործակցության և փոխգործակցության մեջ դրսևորվում են ծնողների բնավորության գծերը:

Սոցիալական հոգեբանության մեջ ներընտանեկան փոխգործակցությունների հիմնական ոճերից են՝ ավտորիտարը, ազատականը և ժողովրդավարականը: Անվանի հոգեբան Ա. Վ. Պետրովսկին, բացի վերը հիշատակվածներից, առանձնացնում է ևս երկու ոճ՝ առճակատումն ու խնամակալությունը [10, էջ 32]:

Ազատական ոճը սովորաբար դրսևորվում է միմյանցից ընտանիքի անդամների հեռացվածությամբ ու խորթացվածությամբ, միմյանց գործերի և զգացումների նկատմամբ նրանց լիակատար անտարբերությամբ:

Ըստ Վ. Ա. Պետրովսկու՝ ավտորիտար ոճին բնորոշ են կոշտ բռնակալությունը, ծնողների կտրական և անքաղաքավարի վերաբերմունքը միմյանց, երեխաների հանդեպ և հակառակը՝ հարկադրանքը, հրամանը, չորությունն ու սառնությունը միմյանց նկատմամբ:

Ժողովրդավարական ոճը ընտանիքի բոլոր անդամների համագործակցությունն ու փոխօգնությունն է, զգացմունքների ու հույզերի կուլտուրայի զարգացածության բարձր մակարդակը, իսկական և լրիվ իրավահավասարությունը [10, էջ 38]:

Պետք է նշել, որ ներընտանեկան փոխգործակցության նշված ոճերի դաստիարակչական հնարավորություններն ակնհայտ են: Ընդհանուր առմամբ երեխաների հետ ծնողների փոխգործակցության ոճերը որոշ ընտանիքներում գտնվում են նշված բևեռների միջև և այդ փոխգործակցության մեջ կարող են գերիշխել հակադիր ոճերից մեկի հատկանիշները: Ցանկացած ոճի ձևավորման վրա ազդում են գործոններ, որոնցից են ծնողների կողմից երեխայի ընդունումը, մերժումը:

Լ. Ս. Վիգոտսկին, Ա. Ն. Լեոնտևը, Ա. Վ. Զապորոժեցը և ուրիշներ իրենց աշխատանքներում երեխայի սկզբնական սոցիալական ակտիվությունը համարում են որպես սկզբունքային մեթոդաբանական դրույթ և որպես փորձի հիման վրա փաստ: Մրանով հիմնականում որոշվում են ներընտանեկան փոխգործակցության առանձնահատկությունները: Դրա հետ մեկտեղ, տարբեր հետազոտողների աշխատանքներում հաճախ մատնանշվում է ակտիվության թերագնահատումը:

Է. Գ. Էյդեմիլլերը նշում է, որ վաղ տարիքից երեխան ակտիվորեն ուսումնասիրում է իր շրջակա աշխարհը: Նա առաջինն է կապի մեջ մտնում մարդկանց հետ ու դրա համար օգտագործում է ցանկացած հնարավորություն [11, էջ 118]:

Երեխայի սոցիալական ակտիվությունն ազդում է նաև ծնողի վարքագծի վրա: Դրա վառ օրինակներ կան Դ. Նեյսոնի, Ն. Ռ. Շիֆերի և այլոց աշխատանքներում: Ծնողական վարքագծի ոճը երեխայի ակտիվության ազդեցությամբ ձևավորվում է շատ վաղ ու հետագայում մշտապես իր վրա կրում է նրա ներգործությունը:

Երեխայի հետ համագործակցությունն ու փոխգործակցությունը կրում են վերարտադրողական բնույթ. այն մեծապես հաղորդվում է ընտանեկան ավանդույթներով, քանզի մայրերը հաճախ են վերարտադրում դաստիարակության այն ոճը, որը հատուկ է եղել նրանց ծնողական ընտանիքին, հաճախ են կրկնում իրենց մոր ոճը [2, էջ 65]:

Ընտանիքում երեխայի և ծնողների փոխգործակցության դրսևորումները փոխանցվում են ավանդույթներով, ընտանեկան սովորույթներով, որտեղ կարևորվում են ընտանիքի չափահաս անդամների շփման վարքագծի առանձնահատկությունները:

Վերը ներկայացվածը հոգեբանամանկավարժական գրականության մեջ բացահայտված և բնութագրված են հայեցակարգային դիրքորոշումներով, որոնք մեզ հնարավորություն են տալիս առանձնացնելու ընտանիքում ծնողների ու երեխաների փոխգործակցության ժամանակակից խնդիրները:

Առաջին խնդիրը կապված է հասարակության մեջ ընթացող սոցիալ-մշակութային և հոգևոր-բարոյական արժեքների փոփոխությունների, ծնողների սովորությունների, զբաղմունքների, դիրքորոշումների, տնտեսական, քաղաքական անկայունության, սոցիալական անարդարության, ազգային դաստիարակության և գաղափարախոսության բացակայություն հետ:

Երկրորդը կապված է հենց ժամանակակից անձնավորության միայնության և հոգևոր ճգնաժամի հետ, որը դրսևորվում է ինչպես ծնողների, այնպես էլ երեխաների դեռային վարքագծում: Այդ միայնության և հոգևոր տարանջատվածության բնույթը կրում է ավելի դրամատիկ գծեր, քան սոցիալականը:

Երրորդը պայմանավորված է ծնողների հետ հոգեբանամանկավարժական աշխատանքների կազմակերպման և նրանց կենսամակարդակով:

Չորրորդը պայմանավորված է վաղ տարիքում ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկություններով:

Հինգերորդը պայմանավորված է երեխաների տարիքային առանձնահատկություններով և ներընտանեկան հարաբերություններով:

Վեցերորդը կապված է ծնողների և երեխաների համագործակցության մանկավարժական ղեկավարման հիմնախնդրի անբավարար մշակման հետ:

Յոթերորդը պայմանավորված է ընտանիքի դաստիարակչական գործառույթների չիրացվածության հետ:

Ծնողների և երեխաների փոխգործակցության կարգավորման առավել կարևոր միջոցներից են ծնողների մանկավարժական կուլտուրայի բարձրացումը, դրանց ընդգրկումը մանկավարժական կրթական ծրագրում, ուստի այդ հարցի բացահայտմանը պետք է նվիրել առանձնակի ուշադրություն:

«Մանկավարժական կուլտուրա» հասկացությունը ներառում է անձի այն հատկանիշները, որոնք որոշում են ծնողների՝ որպես դաստիարակների, նրանց մանկավարժական կարողությունները, վարպետությունը (Ի. Վ. Գրեբեննիկով), միևնույն ժամանակ նպաստում է մանկավարժական տարբեր խնդիրների լուծմանը, որոնց կիրառման ժամանակ անհրաժեշտ է հենվել երեխաների ու նրանց դաստիարակության մասին ստացած գիտելիքների վրա (Ն. Վ. Կուզմինա):

Ծնողների մանկավարժական կուլտուրայի բարձրացման աշխատանքը կարող է իրականացվել տարբեր ձևերով՝ կոլեկտիվ (դասախոսություններ, զրույցներ, կոնֆե-

րանսներ, սեմինարներ, հանդիպումներ կլոր սեղանի շուրջ, մանկավարժական պրակտիկումներ, խմբակային (այդ նույն ձևերը, բայց ծնողների ավելի քիչ թվով՝ հաշվի առնելով ընտանիքի դաստիարակչական ներուժի մակարդակը) և անհատական (խորհրդատվություններ, զրույցներ, այցելություններ տուն) [5, էջ 124]:

Եզրակացություն: Այսպիսով՝ հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ ընտանիքում ծնողների ու երեխաների համագործակցության և փոխգործակցության ոլորտում առկա են ինչպես ջերմ փոխհարաբերություններ, այնպես էլ՝ հակասություններ, որոնք դրսևորվում են ներընտանեկան հարաբերությունների խզմամբ, ծնողների և երեխաների մեկուսացմամբ, միմյանց էապես չհասկանալով՝ ստեղծելով անհանդուրժողություն, անտարբերություն, երկուստեք հոգեբանական կախվածություն, ինչն էլ խոչընդոտում է երեխայի լիարժեք զարգացմանը:

Բացահայտվեց, որ մարդու զարգացումը տեղի է ունենում նրա կենսագործունեության ընթացքում: Այդ զարգացումն ապահովող կարևոր գործոնն ընտանիքն է: Ընտանիքի ժամանակակից փոփոխությունն առաջադրում է մանկավարժական կոլեկտիվի կողմից ընտանեկան փոխգործակցության մեջ շտկման և օգնության հարցերի լուրջ մշակման անհրաժեշտություն:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Արզումանյան Ս. Ջ., Անձնավորության սոցիալական վարքագիծը և նրա կազմակերպման հնարավորությունների ուսումնասիրումը, Երևան, 1991, 86 էջ:
2. Գրիգորյան Վ. Վ., Մանկավարժական կոլեկտիվի և համայնքի համագործակցության կազմակերպման ձևերը դպրոցում: Ատենախոսություն – ԺԳ 0001, մանկավարժության տեսություն և պատմություն մասնագիտություն, մ.գ.թ. գիտական աստիճանի հայցման, Երևան, 2012, 159 էջ:
3. Գրիգորյան Վ.Վ. Ծնողների և երեխաների փոխգործակցությունը որպես հոգեբանամանկավարժական հիմնախնդիր, «Մխիթար Գոշ» գիտամեթոդական հանդես, հ. 1, Երևան, 2005, էջ 103-106:
4. Գրիգորյան Վ.Վ., Ժամանակակից ընտանիքի սոցիալ-մանկավարժական ներուժը, «Կանթեղ», «Աստղիկ» հրատ., N2, Երևան, 2005, էջ 238-242:
5. Գրիգորյան Վ. Վ., Ծնող և երեխա. Մանկավարժական ներգործության հիմնական ուղիքայինները, «Հայոց լեզու և գրականություն» ամսագիր, N1-2 Երևան, 2005, էջ 121-125:
6. Абульханов-Славская К.А., Деятельность и психология личности. М., 1980, 335 с.
7. Варга Л.Я., Дела семейные. – М., 1982, 157 с.
8. Макаренко А.С., Лекции о воспитании детей. – Москва, 1953, с. 91.
9. Обозов Н.Н., Межличностные отношения. Привлекательность человека для человека. – М., 1979, 151 с.
10. Петровский А.В., Дети и тактика семейного воспитания. – М., 1981, 96 с.
11. Jonson N.F. The Multiplicities of Internet Addiction. The Misrecognition of Leisure and Learning. England, 2008, 166 p.

Получено: 10.10.2023

Received: 10.10.2023

Рассмотрено: 16.10.2023

Reviewed: 16.10.2023

Принято: 20.10.2023

Accepted: 20.10.2023

Journal "Education in the 21st Century", Vol1-10/2/, 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License